

Г. К. Честертон

Аутобиографија

Превео
Милан Милетић

БУКВАР

I. – СВЕДОЧЕЊЕ ПО ЧУВЕЊУ

Клањајући се, у слепој лаковерности, као што ми је обичај, пред пуким ауторитетом и предањем старих, сујеверно гутајући причу коју у то време нисам могао да проверим ни експериментом ни самосталним расуђивањем, чврсто сам уверен у то да сам рођен 29. маја 1874. године на Кампден Хилу, у Кенсингтону, и крштен¹ према обредима Англиканске цркве у црквици Светог Ђорђа, преко пута великог Водоторња који је доминирао тим гробом. Не тврдим да та два здања имају било какву важност и с индигнацијом поричем то да је црква изабрана због тога што је била потребна сва сила западно-лондонског водовода да би се од мене направио кришћанин.

Ипак, великом Водоторњу било је суђено да одигра своју улогу у мом животу, као што ћу испричати на страницама које следе, али та прича повезана је с мојим сопственим искуствима, док је моје рођење (као што сам рекао) случај који, попут некаквог сиротог неугог сељака, прихватам само због тога што је до мене стигао усменим предањем. И пре него што дођемо до било којег од мојих личних доживљаја, биће добро да ово кратко поглавље посветимо неколицини других чињеница о мојој породици и окружењу, које, на основу пуког сведочења по чувењу, сматрам подједнако не-

¹ Честертон је крштен 1. јула 1874. године, име Гилберт добио је у част Томаса Гилберта, који га је крстио, Кит је презиме баке с мајчине стране.

извесним. Разуме се, оно што многи називају сведочењем по чувењу, или оно што ја називам човековим сведочењем, могло би да се теоријски доведе у питање, као у Беконовском спору² или у добром делу Више критике³. Прича о мом рођењу могла би да буде неистинита. Могао бих да будем давно изгубљени наследник Светог римског царства, или дојенче које су разбојници из Лајмхауса оставили на кућном прагу у Кенсингтону, како бих у каснијем животу развио одвратно злочиначко наслеђе. Неке од скептичних метода примењених на порекло света могле би да се примене и на моје порекло, стога би озбиљан и предан истраживач могао да дође до закључка да се никад нисам ни родио. Али радије се окрећем уверењу да је здрав разум нешто што моји читаоци и ја имамо као заједничко; и да ће имати стрпљења за досадан сажетак чињеница.

Рођен сам од угледних, али честитих родитеља; то јест, у свету где реч „угледан“ још није била искључиво увредљив израз, него је задржала некакву нејасну филолошку везу с идејом о честитости. Истина је да се чак и у мојој младости значење те речи мењало; сећам се разговора између мојих родитеља у којем се употребљавала с обе импликације. Мој отац, који је био спокојан, духовит и препун хобија, лежерно је приметио да су га замолили да ступи у оно што се тад звало Парохијски одбор. На то је моја мајка, која је била хитрија, неспутанија и начелно радикална у својим инстинктима, испустила нешто налик болном крику, рекавши: „О, Едварде, немој! Бићеш тако *уљедан*! Никад до сада нисмо били угледни; немојмо да сад почињемо.“ И сећам се како је мој отац благо одговорио: „Драга моја, износиш прилично застрашујућу слику наших живота ако кажеш да нисмо

² Спор или полемика око тога да је стварни аутор Шекспировог дела у ствари Франсис Бекон, војвода Веруламски.

³ Историјско-критички метод, грана критике која се залаже за испитивање античких текстова у циљу сагледавања света и околности у којима су настали.

били угледни ни једног јединог тренутка.“ Читаоци *Гордо-
сти и њреграсуда*⁴ приметиће да је у мом оцу било нечег од
господина Бенета; премда у мојој мајци свакако није било
ничег од госпође Бенет.

Како год, оно што овде желим да изнесем јесте то да су
моји родитељи припадали оној прилично старомодној ен-
глеској средњој класи, у којој је пословном човеку и даље
било допуштено да гледа своја посла. Они нису имали при-
лику да завире у нашу каснију и узвишенију визију, у то
напредније и пустоловније схватање трговине, код којег се
од пословног човека очекује да надмаши, уништи, разори,
апсорбује и прогута свачији туђи посао. Мој отац био је ли-
берал оне школе која је постојала пре успона социјализма;
узимао је здраво за готово да сви нормални људи верују у
приватну својину; али није се трудио да то преведе у при-
ватно предузетништво. Његови преци били су од оне врсте
која је увек била довољно успешна; али тешко да су били, у
модерном смислу, предузимљиви. Мој отац налазио се на
челу наследног посла агената за некретнине и геометара,
који се у Кенсингтону већ усталио отприлике три генера-
ције уназад, и сећам се да је око тога постојала нека врста
локалног патриотизма и извесног ситног опирања код ста-
ријих чланова кад су млађи први пут предложили да се отво-
ре филијале изван Кенсингтона. Ова посебна врста ненамет-
љивог поноса била је веома карактеристична за ту врсту ста-
ријих пословних људи. Сећам се да је то једном приликом
довело до праве комедије неспоразума, која тешко да је
могла да се догоди да није било таквог тајног самочестита-
ња на сваком порасту локалног статуса. Тај случај на више
начина уводи у тон и разговор тих давних дана.

Мој деда, отац мог оца, био је леп старац седе косе и бра-
де, и манирима који су поседовали нешто од оне заокруже-
не свечаности која је ишла уз старомодне обичаје држања
здравица и изражавања осећања. Он је одржавао стари

⁴ Роман Џејн Остин из 1813. године.

хришћански обичај да се пева за трпезом, и није деловало неприкладно кад би запевао „Драгог старог енглеског господина“⁵, као и помпезније песме из времена Ватерлоа и Трафалгара. И могу узгред да приметим да сам, пошто сам живео да видим Ноћ Мафекинга⁶ и касније цингоистичке стихове, задржао значајно поштовање према тим старим и помпезним патриотским песмама. Чини ми се да је за традицију енглеског језика било боље слушати такве реторичке стихове као што су ови, о Велингтону на самртној постељи Вилијама Четвртог:

Јер дође на крилима Анђела Победе,
Ал' Анђео Смрти чекаше Краља⁷,

него бити потпуно задовољан извикивањем следећих стихова, који су се чули у свим мјузик-холовима двадесетак година касније:

И кад кажемо да смо увек побеђивали,
И кад нас питају како се то ради,
Ми поносно показујемо на сваког
Од енглеских војника Краљице.

Не могу да се отмам нејасној сумњи да достојанство има некакве везе са стилем; али како год, гестикулација, баш као и песме из времена и карактера мог деде, имали су много везе с достојанством. Међутим, навикнут на церемонијал-

⁵ Мисли се на популарну песму коју је, године 1841, Дикенс пародирао, критикујући торијевску политику утњетавања, цензуре и непрестаног држања сиромашних слојева у тешким животним околностима.

⁶ Спонтане свечаности широм Велике Британије, 17–18. маја 1900, кад је после 217 дана прекинута опсада Макефинга, у Јужној Африци, током Бурског рата.

⁷ Краљ Вилијам IV (владао 1830–1837) био је тешко болестан на дан годишњице битке код Ватерлоа (18. јуна). Умро је два дана касније, а његова деветнаестогодишња нећака Викторија постала је краљица.

не манире, он мора да је био поприлично збуњен извесним чудним господином који је крочио у канцеларију и, пошто је накратко поразговарао о послу с мојим оцем, упитао тихим гласом да ли би могао да има ту узвишену привилегију да буде представљен старијем или праотачком шефу фирме. Затим је пришао мом деди као да је стари господин некаква врста светилишта, с дубоким наклонима и побожним речима.

„Ви сте Споменик“, рече тај чудни господин, „господине, Ви сте Знаменитост.“

Мој деда, благо поласкан, промрмљао је љубазно да су они свакако у Кенсингтону већ извесно време.

„Ви сте историјска личност“, рече задивљени странац. „Ви сте променили целу судбину Цркве и Државе.“

Мој деда и даље је лежерно претпостављао да би ово могао да буде поетски начин описивања успешне агенције за некретнине. Али мом оцу, који је мисаоно прошао кроз све покрете „Високе цркве“ и „Широке цркве“ и био добро начитан о тим стварима, почело је да свиће. Одједном се сетио случаја „Вестертон против Лидела“, у којем је један протестантски црквени одборник тужио свештеника за један од мрачнијих злочина папизма, вероватно за ношење stole.

„И само се надам“, странац настави одлучно, и даље се обраћајући бранитељу протестантизма, „да се службе у Парохијској цркви сада одвијају на начин који Ви одобравате.“

Мој деда приметио је, на срдачан начин, да га се не тиче како се воде. Ове значајне речи бранитеља протестантизма изазвале су код његовог обожаваатеља нови излив чуђења, кад се мој отац умешао и објаснио заблуду, указујући на истанчану нијансу која дели Вестертонa и Честертонa. Могу да додам и то да је мој деда, кад се прича препричавала, увек инсистирао на томе да је фрази „Не тиче ме се како се одвијају“, додао и квалификујуће речи (поновљене уз озбиљан покрет руком) „под условом да је то с поштовањем и

искреношћу.“ Али са жаљењем морам да кажем да су скептици млађе генерације веровали да је ово била накнадна памет.

Смисао је, међутим, у томе да је мом деди било драго, и да се уистину није нарочито чудило томе што га називају спомеником и знаменитошћу. И то је било типично за многе људе средње класе, чак и у малим предузећима, у том удаљеном свету. Јер та посебна врста британске буржоазије о којој говорим, толико се изменила или уситнила, да није могуће прецизно рећи да и данас постоји. Ништа потпуно налик њој макар није могуће пронаћи у Енглеској; ништа ни најмање налик њој, претпостављам, никад није било пронађено ни у Америци. Једна од особености ове средње класе било је то да је она заиста била класа и да је заиста била у средини. И на добро и на зло, а свакако често претерано, била је одвојена и од класе изнад ње и од класе испод ње. Знала је премало о радничким класама, на велику жалост по каснију генерацију. Знала је премало чак и о сопственој послужи. Моји преци увек су били веома љубазни према послужи, али у тој класи као целини није било ни оне грубе фамилијарности у раду, која припада демократским друштвима и може да се запази на Континенту код домаћица које галаме и псују, али није било ни остатака феудалне пријатељске наклоности каква се задржала код праве аристократије. Постојала је некаква врста тишине и непријатности. То, по чувењу, илуструје још једна анегдота коју овде могу да прикључим анегдоти о бранитељу протестантизма. Извесна дама из моје породице отишла је да живи у кући своје пријатељице, током њеног одсуства, где ју је служила некаква врста више служавке. Дама је увртела себи у главу да служавка кува себи оброке одвојено, док се служавка подједнако тврдокорно приклањала томе да једе оно што преостане од даминих оброка. Служавка би за доручак, послала, рецимо, пет режњева сланине; што је било више него што је дама желела. Али дама се одликовала још једним непопустљивим хиром савести, уобичајеним код дама тог

времена. Она је сматрала да ништа не сме да се баца; и није могла да се помири с тим да се чак и, мимо захтеване, ствар предвиђена за јело баца. Појела би пет режњева, а служавка би сходно томе послала седам режњева. Дама би мало пребледела, али би следила пут дужности и појела их све. Служавка би, почевши да осећа да би и она волела нешто од доручка, слала девет или десет режњева. Дама би, купивши сву своју снагу, јурнула на њих оборене главе и почистила их с бојног поља. И тако се то, претпостављам, наставило – сходно учтивој тишини између две друштвене класе. Не смем ни да помислим како се та ствар завршила. Логичан закључак био би да је служавка умрла од глади, а дама се распрсла. Али претпостављам да је, пре него што су достигле ту тачку, некаква комуникација ипак успостављена, чак и између двоје људи који живе на две различите етаже исте куће. Међутим, слаба страна тог света било је то што није проширио своје домаће поверење на кућну послугу. Тај свет смешкао се и осећао се надмоћним читајући о старосветским вазалима који су вечерали „испод сланика“, а настављао да се осећа подједнако надмоћним према сопственим вазалима, који су вечерали испод пода.

Међутим, колико год ми критиковали стару средњу класу, и колико год се срдечно придруживали оним бесмртним речима „Песме о будућности“, за које се наводи да гласе:

Класно свесни јесмо, класно свесни бићемо;
Док нам нога не буде на врату буржоазије,

она има право на историјску правду; али постоје и друге ствари које треба запамтити. Једна ствар јесте то да су делимично права „културна освајања“ овог слоја средње класе, и чињеница да је то заиста била образована класа, довели до тога да буде претерано сумњичава према утицају послуге. Придавала је донекле превише значаја правилном писању; придавала је огроман значај правилном говору. И заиста је писала и говорила правилно. Постојао је читав

свет у којем нико није био више склонији томе да изостави слово „h“ него да стекне титулу. Рано сам открио, са зломбом које носи детињство, да је оно чега су се моји родитељи заиста плашили било свако опонашање интонације и дикције послуге. Речено ми је (да наведем још једну анегдоту по чувењу) да сам око треће или четврте године вриштао за шеширом који је висио на чивилуку, и напоследку у грчевима беса изговорио ужасне речи: „Ако ми га не даш, рећи ћу ’ешир““. Био сам сигуран да ће то пообарати с ногу сву моју родбину миљама унаоколо.

И та брига о образовању и дикцији, премда сад у њој видим много тога што је за критику, заиста је имала своју добру страну. То је значило да је мој отац знао целу своју енглеску књижевност уздуж и попреко, и да сам ја знао велики део напамет, много пре него што сам заиста могао да је схватим. Знао сам странице Шекспировог слободног стиха без представе о значењу већине тога; што је можда прави начин да се почне с уважавањем стихова. Такође је забележено о мени да сам, у узрасту од шест-седам година, пао на улици, узбуђен рецитовањем речи:

Хамлете добри, боју ноћи збаци,
И Данску гледај оком пријатеља,
Не тражи вечно оборених већа
Оца свог племенитог у праху,

у којем сам прикладном тренутку полетео напред на нос.

Оно што се можда још мање цени јесте то да та посебна класа на коју мислим не само да је била одсечена од оног што се назива нижа класа, него и у свему подједнако оштро од оног што се назива виша класа. Од тада можемо да, уз сва љубазна извињења, кажемо да се ова класа поделила на две велике секције: снобове и чистунце. Први су они који желе да кроче у Друштво; други су они који желе да изађу из Друштва, и ступе у Удружења. Мислим на Вегетаријанска удружења и Социјалистичке колоније и ствари од сличне врсте. Али људи на које ја мислим нису били чудаци, и

што је још важније, нису били снобови. Било је много људи у њихово време, разуме се, који су били снобовски расположени; али они на које ја мислим били су заиста класа за себе. Никад нису ни сањали о томе да упознају аристократију осим пословно. Имали су, оно што је од тад постало готово невероватно у Енглеској, сопствени понос.

На пример, готово цео тај округ Кенсингтона био је, а и даље је, постављен као мапа или план за илустрацију Маколијевих⁸ огледа. Разуме се, ми смо читали Маколијеве огледе; и у нашој простој изолацији, често им чак и веровали. Знали смо сва велика имена виговских аристократа који су извели Револуцију⁹ (и узгред буди речено, дошли до свог богатства) и та имена била су исписана упадљиво свуда по кенсингтонским имањима. Сваког дана пролазили смо поред Холанд Хауса, који је отворио своје гостопримство Маколију, и статуе лорда Холанда¹⁰ на којој је исписан хвалоспев о томе да је он био рођак Фокса¹¹ и пријатељ Греја¹². Улица преко пута, где смо се преселили са станом, носила је име Адисона¹³; улица нашег каснијег борав-

⁸ Томас Бабингтон Маколи (1800–1859) – енглески историчар и песник.

⁹ Реч је о такозваној „Славној револуцији“ из 1688. године, кад су виговци, претходници либерала, успели да релативно мирно уклоне краља Џејмса II (владао од 1685. године) с власти и на престо доведу његову кћерку Мери и њеног мужа Вилијама Оранског.

¹⁰ Хенри Фокс, први барон Холанд, купио је 1747. године кућу и парк, који су подигнути још у првој половини 17. века. Крајем 18. и почетком 19. века, у њој се налазио либерални књижевни и политички салон, који су посећивале познате личности епохе, од Ричарда Шеридана (1751–1816) до Чарлса Дикенса (1812–1871).

¹¹ Сер Чарлс Џејмс Фокс (1749–1806) – син барона Холанда, значајна политичка личност.

¹² Ерл Чарлс Греј (1764–1845), енглески државник, служио као премијер од 1830. до 1834. године.

ка носила је име Ворики, Адисоновог посинка. Даље је био пут назван по кући Расела, а на јуту други с именом Кром-вела. Близу нас, надомак нашег првобитног стана на Камп-ден Хилу, доминирало је велико име Аргајла¹⁴. Сва ова имена узбуђивала су ме попут труба, као што би узбуђивала и сваког дечака који чита Маколија. Али никад ми није ни пало на памет да ћемо било кад упознати људе који их носе или, чак, да бисмо то нарочито желели. Сећам се да сам веома насмејао свог оца причајући му о старој шкотској балади, где се налазио стих:

Избила је велика свађа између Аргајла и Ерлија.

Јер он је знао, као агент за некретнине, да је кућа лорда Ерлија у ствари веома близу Аргајл Лоца; и да ништа није вероватније него да би могла да избије велика свађа, која би непосредно утицала на његову пословну браншу. Старог војводу од Аргајла познавао је из чисто пословних односа и, као куриозитет, показао ми писмо од њега; али за мене је то било попут изванредног куриозитета у музеју. На то да сам очекивао да Мекалум Мор¹⁵ на било који начин уђе у моје друштвено постојање, нисам помишљао ништа више него што сам очекивао да Грејем од Клаверхауса¹⁶ дојаше на свом великом црном коњу до улазних врата, или

¹³ Џозеф Адисон (1672–1719), енглески песник, драмски писац и есејиста, заједно са сер Ричардом Стилом (1672–1729), издавао сатиричне часописе „Татлер“ и „Спектејтор“.

¹⁴ Ворвикови, Расели и Аргајли су племићке породице (потребно је напоменути да ово нису презимена, него титуле). На пример, норманска породица Кембела, која се населила у Шкотској још у 13. веку, добила је титулу ерла 1457. године (ерл од Аргајла), а војводство – 1701. године.

¹⁵ Мекалум Мор, осми војвода од Аргајла, преминуо је 1887. године кад је Честертону било 13 година. Његов син оженио се кћерком краљице Викторије, принцемом Лујзом.

¹⁶ Џон Грејем Клаверхаус, први виконт Данди (око 1644–1688) био је присталица Џејмса Другог, покушао да га врати на престо.

да Чарлс Други¹⁷ сврати на чај. Војводу који живи у Аргајл Лоџу сматрао сам историјском личношћу. Моји родитељи били су заинтересовани за аристократију јер је она и даље била историјска ствар. Вреди поменути ову ствар, јер управо та разлика, било на добро, било на зло, оправдава борбу или заваду о којој ћу морати да пишем касније. Много касније, имао сам среће да учествујем у политичкој гужви око Продаје племићких титула; и многи су говорили да трошимо енергију осуђујући то. Али нисмо. Третман титуле јесте правио разлику; и ја сам довољно стар да могу да изменим разлику коју је то заиста направило. Да сам, гледајући лорда Лорна с историјским поштовањем, био представљен неком непознатом лорду Ледерхеду, поштовао бих и њега као нешто историјско. Да га сретнем сада, знао бих да би он могао да буде било који залагаоничар из било које јазбине у Европи. Почасти нису продате; оне су уништене.

Једну значајну породицу повезану с породичним послом, искључиво пословно, можда вреди поменути из свим других разлога. Фирма је била, и у ствари и даље је, агент за велико имање Филиморових¹⁸ које су тад поседовала два брата, која су заузимала значајне јавне положаје; адмирал Филимор, који је давно умро и судија лорд Филимор, један од најпознатијих савремених енглеских судија, који је умро не тако давно. Нисмо имали ништа с таквим људима, нити смо покушавали, премда се сећам више него једног од засебних сведочанстава о великодушности старог адмирала. Али ову нејасну позадину великог кенсинг-

¹⁷ Чарлс Други (1630–1685) – старији брат Џејмса I, син Чарлса I. Владао је од 1660. године, после реставрације монархије.

¹⁸ Фирма Честертон била је уско повезана с овом баронском породицом. Четири генерације пре Едварда Честертона, њихов предак постао је агент за некретнине породице Филимор. Агенција за некретнине „Честертон и синови“, пошто је прекорачила границе Кенсингтона и Лондона, проширила се по целој Енглеској. Данас, на пример, може да се види њихов знак у Оксфорду и у лондонском Чизвику, надомак Бедфорд парку.

тонског имања помињем из другог разлога. Јер имену Филмор било је суђено да се на чудан, двострук и прилично ироничан начин преплете с мојим каснијим животним пустиловинама. Адмирала никад нисам видео; али његовог сина, који мора да је био дете отприлике мог узраста, много касније упознаћу, заволећу и изгубићу, као пријатеља и савезника у ствари која је тад изгледала фантастично далеко од наших дечачких дана. Али било је предодређено да судију видим како седи на судијској столици, и да сведочим пред њим у корист свог брата, који је стајао на оптуженичкој клупи у Олд Бејлију и био проглашен кривим за патриотизам и јавни дух.

Породица моје мајке¹⁹ носила је француско презиме; премда је породица, колико сам схватао из сопственог доживљаја, као и из предања, била до краја енглеска, и по језику и по друштвеним навикама. Постојала је некаква врста породичне легенде о томе да цела она потиче од некаквог француског војника из Револуционарних ратова, који је био заробљеник у Енглеској и ту остао; као што је с некима од њих свакако био случај. Али, с друге стране, моја мајка водила је порекло од шкотског света, који су били Китови из Абердина²⁰; и из више разлога, делимично због тога што је моја бака по мајци дуго надживела свог мужа и била веома привлачна личност, а делимично због извесне живописности у сваком уливању шкотске крви или патриоти-

¹⁹ Девојачко презиме његове мајке било је Грожан. Данас се зна да је њен предак био француско-швајцарског порекла.

²⁰ Стара шкотска породица уско повезана с Робертом Брусом (1274–1322), то јест краљем Робертом I од Шкотске од 1306. године. Син једног од његових другова у борби против Енглеца, сер Александар Кит, био је ожењен његовом унуком, лејди Марџори, а један од његових млађих синова оженио се лејди Муријел Кит. У 18. веку, Џејмс Кит (1696–1758) служио је у Русији, па је чак извесно време служио и као малоруски хетман (око 1740). Такође је био потпуковник Исмајловског гардијског пука (1730), замењујући пуковника Густава Левенволда..

зма, ова северњачка припадност снажно је привлачила моја осећања, и зачала некакву врсту шкотске романсе у мом детињству. Али и њен муж, мој деда по мајци, кога никад нисам видео, мора да је такође био занимљива особа; уосталом, као некакав историјски тип, ако не и историјска личност. Био је један од старих веслијанских лаичких проповедника²¹ и на тај начин био укључен у јавну полемику, што је одлика која је прешла на његовог унука. Такође је био један од вођа раног покрета трезвењака; одлика која на унука није прешла. Али сасвим сам сигуран да је у њему било још много тога изван оног што се подразумева под пуким јавним говором или трезвењаштвом. Сасвим сам сигуран у то, због две узгредне примедбе које је изнео, а које су у ствари једине две примедбе за које сам икад чуо да их је изговорио. Једном, кад су његови синови говорили против моде и конвенција у маниру све либералне омладине, као из топа је рекао: „Ах, много причају о моди; али мода је цивилизација.“ А у другом случају, иста надолazeћа генерација је мало-помало разбацивала онај песимизам који је могућ само у срећно доба младости. Критиковали су Општу захвалност у Молитвенику, и примећивали да добар део људи има сасвим мало разлога да буде захвалан за своје постојање. А старац, који је тад био толико стар да је једва уопште проговарао, одједном је из своје тишине бупнуо: „Ја бих захваљивао Богу за своје постојање чак и да знам да сам изгубљена душа.“

О другој страни моје породице можда ћу рећи више кад пређем на сопствена сећања; али ову страну ствари постављам на прво место, јер има толико тога што сам примио само из друге руке. И ово је део књиге који неминовно мора да буде биографија и не може да буде аутобиогра-

²¹ Џон Весли (1703–1791) и његов брат Чарлс (1707–1788) основали су једну од деноминација протестантизма, такозвани методизам, који је настојао да оживи дух ватреног покајања и потпуног поверења у Бога.

фија. Он се бави стварима које су биле непосредно пре мене и само бацале сопствене сенке на мој најранији пут; стварима које сам видео пре у одразу него у стварности. Од ових је било више на страни моје мајке; посебно то историјско занимање за кућу Кит, које је било помешано с мојим општим историјским занимањем за ствари попут куће Аргајл. Међутим, и на страни мог оца било је легенди; најближа и најистакнутија фигура био је тај капетан Честертон²², који је у своје време био познат као реформатор затвора. Био је Дикенсов пријатељ, и, подозревам, некако и сам помало Дикенсов лик. Али, уистину, ова прва сећања и гласине указују на то да је било много Дикенсових ликова у Дикенсово време. Далеко сам од тога да поричем закључак да добар део Дикенсових ликова представљају преваранти. Не би било поштено да се каже све што сам рекао у похвалу старе викторијанске средње класе, а да се не призна да је она понекад умела да уобличи прилично провидну и високопарну превару. Известан озбиљан пријатељ мог деде имао је обичај да иде у шетњу недељом носећи молитвеник, без и најмање намере да иде у цркву. И сталожено је то бранио говорећи, уздигнуте руке: „Радим то, Чеси, као пример другима.“ Човек који је то радио очигледно је био Дикенсов лик. И склон сам увиду да је, као Дикенсов лик, на много начина био пожељнији од многих модерних ликова. Мало модерних људи, колико год претворних, усудило би се да буде до те мере безочно. И нисам сигуран да он уистину није био искренији тип од модерног човека који нејасно каже да га обузимају сумње или да мрзи проповеди, а у ствари само жели да одигра партију голфа. Лицемер-

²² Капетан Џорџ Лавел Честертон, ветеран из Наполеонских ратова, касније се борио у Сједињеним Државама, Венецуели и Шпанији. По повратку у Енглеску, постао је управник затвора Колдбат Филдс и, заједно с Дикенсом и Елизабет Фрај (1780–1845), заузимао се за реформу затвора. Писао је опширно, разоткривајући окрућност војног и затворског живота.

је је само по себи било искреније. У сваком случају, било је храбрије.

Оно што могу да назовем тек Великим полетом избијало је из те епохе, нешто чега се сад сећамо само у обилном и необузданом цитирању Свивелера и Микобера. Али ствар је у томе да је укус тога тад могао да се пронађе код мноштва заиста вредних и непознатих људи, свакако много вреднијих од оног флагрантно пекснифовског човека с молитвеником и много непознатијих од ексцентричног, али делотворног, па чак и истакнутог управника затвора и реформатора. Да употребим трговачки израз из тог времена, ова неописива врста насладе нипошто није била само „господска наслада“. Била је то последица, чини ми се, тог народног хумора, који је можда и даље наша једина истинска народна институција, која је деловала на оно што је остало од реторике беседника из осамнаестог века, и готово подједнако логореичне реторике песника из деветнаестог века, попут Бајрона²³ и Мура²⁴. У сваком случају, очигледно је да је била заједничка безбројним обичним или просечним људима, а посебно трговачким чиновницима. Чиновник је касније почео да фигурира пре као пуки јефтини кокни с поткресаним говором, некаква врста неправилног енглеског који случајно делује тако – окрњено пре него поткресано. Али постојала је раса која је заиста баратала тачкама, заокруженим попут божићних тањира и чиније за пунч. Отац ми је причао о свом колеги из младости или дечаштва, чиновнику који се опраштао од кафане или гостионице са стаменом поруком захвалности, коју је изговарао дубоким, громким гласом, пре него што би крочио

²³ Лорд Џорџ Гордон Бајрон (1788–1824), енглески песник (треба напоменути да се, као и код Филимора, његова титула поклапа с презименом). Честертон је саставио есеј о њему, „Бајронов оптимизам“ (1902).

²⁴ Томас Мур (1779–1852), енглески песник ирског порекла и Бајронов пријатељ. Честертон је о њему, као и о Бајрону, писао у својој књизи „Викторијанско доба у књижевности“ (1913).

на улицу: „Реците госпођи Бејфилд да је бифтек био изврстан; кромпир печен таман како треба; укратко, вечера достојна једног цара.“ Зар није то до краја налик „Ф. Б.“²⁵ у тренуцима кад је Такери био највише дикенсовски? Из истог далеког извора, сећам се још једне сасвим дикенсовске сцене; благ, здепаст, малени човек с наочарима, она врста коју увек задиркују где год да се појави, и његов колега чиновник по имену Кар, мистериознијег хумора; и један и други духови су из времена очевог шегртовања. Ту и тамо би мрачнији чиновник довикнуо на други крај канцеларије: „Господине Ханеје!“ Округло лице, разгаљено осмехом и наочаре, поскочили би с никад пресахлом свежином и ишчекивањем: „Да, господине Кар.“ Тад би се господин Кар загледао у њега лицем сфинге и шупљим, али звонким тоновима, изговорио: „Бескрајни космос!“ А онда би се господин Кар живље окренуо другим чиновницима, одмахујући главом и понављајући безнадежним тоном: „Он то не може да схвати!“ Не знам шта би било ко од њих мислио о идеји да професор Ајнштајн уђе у канцеларију и освети господина Ханеја на господину Кару, сугеришући да космос уопште није бескрајан. Ствар је у томе да постоји тај елемент помпе и ритуала око досетки; чак и око практичних досетки; у ствари чак и око практичних обмана. То је било познато у скромнијим круговима, међу шарлатанима, па чак и монструмима, као што је Дикенс добро знао; и било је нечег тако стаменог код вашарских продаваца који захтевају новац у једнакој мери као што говорници захтевају славу. Једно од мојих најранијих сећања јесте то што гледам с балкона на један од великих стамбених друмова некаквог одмаралишта на обали, и посматрам извесног часног човека седе косе како свечано скида бели шешир док корача средином улице и, ником одређеном, обраћа се громким гласом предавача: „Кад сам први пут дошао у Канон стрит

²⁵ Ф. Б. (Фиц-Будл), један од псеудонима Вилијама Мејкписа Текерија (1811–1863), који је користио 1842–43. године.

– молим да ми се опрости, Канон Плејс...“ перформанс који је понављао сваког дана, увек правећи исту грешку коју би пратило исто извињење. Ово ми је, не знам због чега, пружало огромно задовољство; делимично, чини ми се, због осећаја да је дивовска лутка на навијање прикључена оном што господин Морис Беринг²⁶ назива луткарском представом сећања. Међутим, његов значај овде је у томе што је остатак његовог говора деловао толико углађеније и беспрекорније због те једне грешке коју је чудно понављао; и увек се завршавао дивном перорацијом²⁷, о присећању у далекој будућности, и у часу смрти, на „љубазност на коју сам наишао у Канон Плејсу.“ Касније се сећам истих приморских стаза којима парадира још причљивија јавна личност, док носи академску капу и одору, плашим се с веома мало академског ауторитета; али чини ми се да је он означавао много каснију фазу, јер је био огорчен и антагонистички настројен, и апеловао на своју публику називајући је гомилом лицемера и окречених гробова²⁸, што је имало чудно дејство на ту веома енглеску гомилу да почне да баца новчиће на његову академску капу. Али у ранијој фази која ме овде занима, сјај друштвене љубазности прекривао је све; и крило пријатељства никад није могло да остане без и најмањег перца²⁹. Запрепашћујуће стрпљење нашег народа тад је ишло уз одређену помпу, али то је била помпезна срдачност; па чак су и њихова исмевања била весела. Њихово ругање и њихово херојство још увек трају, бог то зна; али се више не преплићу на тај начин у лажном херојству. Али свако ко је слушао, или слушао о људима које поми-

²⁶ Морис Беринг (1874–1945), један од Честертонових најближих пријатеља, писац, новинар, дипломата и врхунски познавалац руске књижевности.

²⁷ Завршетак говора, који, као по некаквом правилу, изазива усхићење публике.

²⁸ Уп. *Мајџеј*, 23:27.

²⁹ Наводи из романа Чарлса Дикенса „Стара продавница рекости“ (1841).

њем, биће сигуран до свог судњег дана да је Дик Свивелер заиста рекао: „Кад је онај ко те обожава оставио само име – у случају писама или пакета“, или да је сироти помоћник учитеља на забави заиста дошапнуо свакој дами редом: „Да имам срце за лаж створено, никад вас повредио не бих.“ Било је жара у томе, жара који не може да се опонаша варницама, чак ни кад заиста варнице. Свет је мање весео откако је изгубио ту свечаност.

Још једна права викторијанска врлина, коју не треба дискредитовати многим умишљеним викторијанским врлинама, припада не толико мојој генерацији колико генерацији мог оца и деде; или макар, ако сам био некакве нарочите среће, мом оцу и деди. Треба је, дакле, поменути на овом месту; ако је илустрована случајевима које обухвата моје сопствено сећање. Моји преци, у сваком случају, имали су строг стандард трговачке честитости; али чини ми се да је тај стандард био строжи унутар целе те солидније трговачке класе него касније, кад се схватање успеха измешало не само с цинизмом него и с некаквом необичном врстом гусарске романтике. Промена може да се, као и у речи „угледан“, осети у самој атмосфери одређених речи. Омиљени модерни идеал у моралу, па чак и у религији, нарочито религији која се у новинама популаризовала за милионе модерних пословних људи, јесте реч „пустоловина“. Без премца претеће чудовиште у моралу, за пословне људе моје старе средње класе, било је жигосано титулом „пустолов“. У каснија времена, чини ми се, свет је бранио неке поприлично неодбрањиве пустолове, наговештавајући сјај пустоловине. Како год, ово није само моје одоцнело схватање у доба реакције. То је било схватање најбољих чак и међу старим оптимистима и непопустљивим економистима, који су живели у време почетка промене, и веровали да живе у доба реформи. Мој отац и стричеви у потпуности су припадали периоду који је веровао у напредак и, опште узев, у нове ствари, утолико пре што им је постајало све теже да верују у старе ствари, а у неким случаје-

вима и у било шта. Међутим, премда су као либерали веровали у напредак, као честити људи често су сведочили о погоршању.

Сећам се како ми је отац причао колико је почео да га притиска велики рој људи који траже личну провизију на трансакције, у којима је требало да заступају интерес неког другог. Помињао је то не само с најдубљим гађењем, него мање-више као да је то новина, али и сметња. Он сам имао је навику да те непријатне људе дочекује с хумористично симулираним налетом срдачности, па чак и раздраганости; али била је то јединствена прилика у којој је његов хумор могао да се назове мрачним, па чак и свирепим. Кад би агент, цењајући се за неку трећу страну, наговестио да би прихватљива ситница олакшала преговоре, он би са застрашујућом срдачношћу рекао: „О, свакако! Свакако! Све док смо сви пријатељи и док је све отворено и јавно! Сигуран сам да ће ваши директори и послодавци бити одушевљени да чују од мене да вам исплаћујем ситну...“ Тад би га прекинуо некакав крик страха и љубазни господин посвећен дипломатији, у ужасу би замео своје трагове како год је умео. „И зар ти то не доказује“, рекао би мој отац с примесом безазленог рационализма, „неморалност таквог предлога“

Мој стриц Сидни, који му је био партнер у послу, био је још постојанији сведок, јер је био невољни сведок. Мој отац био је веома универзалан у својим интересовањима и веома умерен у својим мишљењима, био је један од ретких људи које сам уопште познавао а да се заиста освртао на аргументе; па и више од тога, био је традиционалнији од многих у либерално доба, волео је многе старе ствари и нарочито показивао страст према француским катедралама и целој готичкој архитектури коју је Раскин³⁰ открио у

³⁰ Џон Раскин (1819–1900), енглески критичар и историчар културе, оживео интересовање за средњовековну уметност. Видети Џон Раскин, *Камење Венеције*, издање Букефал, Београд, 2017.